

ІНКЛЮЗІЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Інклюзія дає можливість усім, хто бажає навчатися та в повній мірі брати участь в житті колективу – починаючи від дошкільного й завершуючи вищим навчальним закладом. У даній статті увагу приділено історії розвитку та функціонуванню моделі «Інклюзивна освіта».

Ключові слова: інклюзія, включеність, інтеграція, навчання, особливі потреби, освіта.

Инклюзия дает возможность всем, кто желает учиться и в полной мере участвовать в жизни коллектива – начиная от дошкольного и заканчивая высшим учебным заведением. В данной статье уделено внимание развитию и функционированию модели «Инклюзивное образование».

Ключевые слова: инклюзия, включенность, интеграция, обучение, особые нужды, образование.

Inclusion gives an opportunity to study and participate in the life of society starting from school and ending with the higher learning establishment. This article deals with the history of development and functioning of the «Inclusion Education» model.

Key words: inclusion, join, fusion, teaching, special needs, education.

*«Невже гадаєш, що примилосердна
й дбала матір наша природа зачинила
їм двері до щастя, ставши для них мачухою?»
Григорій Сковорода*

Питання про надання допомоги та навчання дітей з особливими потребами було поставлено досить давно. Як за кордоном, так і на теренах нашої держави піклування про таких дітей та дорослих спочатку здійснювалося при монастирях, притулках, богадільнях, виховних будинках, школах. Сьогодні в ряді країн світу відбувається реалізація пакету нормативних актів, що сприяють розширенню освітніх послуг для людей з обмеженими можливостями. В Європі та США цей процес активно почав розвиватися в 70-х рр. XX століття у вигляді декількох підходів, таких як: widening participation (розширення доступу до освіти), mainstreaming (основний напрям) та inclusion (включення) [11]. Виходячи з пояснень цих підходів, російський соціолог О. Ярська-Смірнова зазначає, що перші два (widening participation), (mainstreaming) передбачають, що діти з обмеженими можливостями можуть спілкуватися зі своїми однолітками під час різноманітних дозвілєвих заходів, відвідувати масові школи, але, перш за все, з метою розширення соціальних контактів, а не здобуття освіти. Інтег-

рація в освітнє середовище в даному випадку означає задовільнення потреб дітей з тими чи іншими порушеннями, відповідно, з системою освіти, не прилаштованої до них, тобто учні з обмеженими можливостями відвідують школу, але не обов'язково вчать в тих самих класах, що й їх здорові однолітки. Що стосується третього підходу (inclusion), то його слід розуміти як реформування масових шкіл та перепланування навчальних приміщень таким чином, щоб вони відповідали потребам усіх дітей без винятку [11]. Отже, цей термін виявився таким, що найбільш точно визначає й описує процес рівного співіснування в освітньому середовищі людей і, перш за все, дітей з різними потребами. В нашу вітчизняну термінологію це поняття увійшло під назвою «Інклюзія».

Та перш ніж перейти до основних принципів вищезазначеного підходу, варто докладніше розглянути історичний розвиток суспільного світогляду на потреби людей з особливими потребами. Адже дослідження історичного аспекту соціальної інтеграції надасть змогу правильно оцінити значення цього етапу для подальшого розвитку сучасного стану цієї галузі.

У давні часи, коли ще не було раціональних пояснень людської дії, незрозуміла, а іноді, навіть страшна поведінка хворих людей вважалася нас-

лідком надприродних містичних сил. Навіть до сьогодні залишилися сліди тих переконань у повір'ях про відьом, вовкулаків, чугайстрів і подібних сил. Протягом століть людей, які мали фізичні або психічні відхилення, відокремлювали від суспільства, заковували у кайдани, замикали у тюрми. Тих, кому приписували спілкування з сатаною і чортами, вважали відьмами і чортами, спалювали на вогні. Є дані, що лише у Швейцарії на початку XVI ст. було спалено біля 500 відьом. Байт (1964) пише, що навіть у США ще на початку XVIII століття існували екзекуції над відьмами [1].

Видатний український філософ XVIII століття Григорій Сковорода, говорячи про людей, які уражені хворобою, у «Розмові п'яти подорожніх про істинне щастя в житті», ставить риторичне запитання: «Невже гадаєш, що примилосердна й дбала матір наша природа зачинила їм двері до щастя, ставши для них мачухою?» [7].

Залишаючись і до сьогодні актуальним, це питання набуває більшої гостроти і важливості, у час суспільних перетворень, які суттєво впливають на долю окремої людини і визначають її життєвий шлях. Знаходячи власні фізичні і духовні резерви, долаючи психологічні проблеми, людина з обмеженими психофізичними можливостями часто не в змозі вести повноцінний спосіб життя внаслідок певних перешкод, які є у суспільстві. Велику роль у створенні благополучних соціальних умов для нормальної життєдіяльності людей з різним рівнем порушень фізичного чи розумового розвитку відіграє рівень усвідомлення цієї наболілої проблеми у суспільстві.

Певні стереотипи, міфи, соціальні та естетичні аттитюди стосовно людей з відхиленнями від норми у розвитку формувалися протягом історичного періоду і мають свої кроскультурні особливості. Рівень економіки, характер суспільного виробництва, зміни в політиці, типах світогляду позначилися на формуванні у суспільній свідомості образу каліки, сліпої, нечуючої, психічно хворої, розумово відсталого людини, інваліда. По мірі того, як удосконалювалися економічні та соціальні умови життя, змінювалися підходи до визначення категорій «здоров'я», «норма», «інвалідність», «соціальна повноцінність», формувалися концепції і моделі соціальної підтримки.

Під впливом суспільного світогляду в усіх народів формувалася певний погляд на хвороби людини, їх соціальні, психологічні та економічні наслідки. На ранньому етапі розвитку суспільства у різних культурах спостерігаються вірування у демонічне походження хвороб та патологічних станів людини. Глибоке коріння вони мають і у свідомості українського народу, що відбилося в українських обрядах і фольклорі, у численних піснях, замовленнях, апокрифічних молитвах.

У різних народів тотемний характер свідомості змушував людину звертатися по допомогу вилікування до сонця, рослин, тварин, каменів, а

також приносити жертву. За свідченням відомого етнографа Е. Тайлора, в Перу, коли захворювала жінка чи інша поважна людина, приносили у жертву божеству одного із своїх синів; греки віддавали богам злочинців та полонених; на Цейлоні знахар лікував людину від припадків, приносячи у жертву птахів; у єгипетських храмах люди залишали зліпки своїх рук або ніг, що були уражені хворобою [1].

В епоху рабовласництва такі діти підлягали фізичному знищенню. Загальновідомі зображення вбивства хворих дітей та дітей з вадами фізичного розвитку у Стародавній Греції, що описані у творах Аристотеля, Платона і Сенеки. Цікаво, що там шанувалися військові інваліди, які утримувалися за рахунок республіки. Римляни надавали воїнам, що зазнали у військових діях поранень та каліцтва, земельні ділянки, частку здобичі, а пізніше ставили їх на грошове утримання. Сенека писав: «Треба вбивати виродків і топити тих дітей, які народжуються на світло кволими і спотвореними. Так треба поступати не із-за гніву і досади, а керуючись правилами розуму: відокремлювати непридатне від здорового» [10].

У феодальному ладі, коли дуже великий був вплив церкви, будь-яке відхилення від норми розцінювалося, як прояв «злого духу». Такі люди піддавалися гонінням, усуненням від всякого суспільного життя і навіть тортурам інквізиції.

Певні відхилення від норми спричинюють у людей реакцію, що зумовлена роллю культурних цінностей, традицій, уявлень про прекрасне і некресиве. Так, у гвінейському племені Вогео, дітей, народжених з явними фізичними вадами, хоронять живими, але діти, які були скалічені пізніше, оточені любов'ю й увагою з боку дорослих. Серед східних папаунтів вважається за вдачу мати на руці зайвий палець і надзвичайним щастям – бути народженим із «заячою губою» [1].

Відомо також, що гарем одного з султанів Османської імперії складався тільки з жінок з фізичними недоліками. На здивовані питання він відповідав, що таку пристрасну і ніжну любов, яку дарують йому мешканки його гарему, не може дати жодна здорова жінка, а краса їх душ затмарює тілесні недоліки.

Зародження християнства відкрило новий погляд на сенс буття, людину як найвищу цінність у житті, що створена за образом і подобою Божою, яка є відблиском Світового Розуму, Любові, Свободи Волі. Всі люди рівні перед вищим Творцем, а кожна людина, незважаючи на зовнішній вигляд, хворобу, порушення фізичного чи розумового стану, є втіленням Храму Божого. Усе життя земне отримало іншу невидиму основу.

Християнська традиція милосердного, добродійного ставлення до неповносправних людей простежується ще за часів Давньоруської держави. Так, у «Літописі Руському за Іпатським списком» згадується, що князь Володимир «бо любив книжні слова і одного разу почув читане в Сван-

гелії»: «блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» і далі «повелів спорядити вози і накладав хлібів, м'яса, риби і овочів різних, і мед у бочках, а в других квас. І стали возити по городу, запитуючи: «Де недужі чи старці, що не можуть ходити? І тим роздавали все на потребу» [3].

В українській і російській мовах до кінця XVIII ст. людина з вадою розвитку тлумачилась як «калика», «калька», «хромец», «слепец» (давньоруською), що знаходимо у пам'ятках давньоруської літератури. Так в Уставі князя Володимира Святославича серед переліку метрополітичних та церковних людей є список світських людей, які підлягають особливому судочинству, серед них – «калика, хромец» [9].

Питання соціального захисту покалічених, хромих і сліпих відбито в Уставах князей Ярослава, Володимира, Всеволода. Наприклад, калічення членів, зокрема відняття руки чи ноги, прирівнювалося до вбивства. За цей злочин необхідно було сплатити штраф у розмірі 40 гривень, як і за позбавлення життя. В Уставі Ярослава приділяється увага захисту хворої людини від розлучення з чоловіком (жінкою), визначається необхідність підтримки подружжя у важкі хвилини життя. «Аще будеш жене ликии недуг, или слепа, или долгая болезнь, про то ея не пустити»

У пам'ятці слов'янської публіцистики «Стоглаві» привертається увага до убогих, злидених, які не можуть самостійно заробляти собі на життя через хворобу: «А которые будут чернцы стары или больны, не могут делати й под началом быти» влаштовуються у монастирі, де забезпечуються їжею, одежою разом з іншими братами. У цей час відкриваються богодільні для жінок і чоловіків і «тех прокаженных й престарившихся не могуших нигдеже главу поклонити» [3].

Подібні укази були прийняті при Івані Грозному (про необхідність піклування хворих, убогих і позбавлених розуму), в царстві Федора Олексійовича (укази, що забороняли бродити по вулицях жебракам, убогим, юродам, що зобов'язують відкривати для них богадільні, поміщати «дурнів» у монастирі).

У епоху Петра I деякі бояри, не бажаючи віддавати своїх чад держслужбу, стали відправляти їх під виглядом «дурнів» в монастирі. Петро видав декілька указів «про дурнів», де визначав ознаки дурнів, щоб уникнути симуляції. «Дурнем» Петро визнавав тих, хто «відповіді учинити не може, не годиться ні в яку науку і службу, нерухоме до порожнього приводить, беспутство марнує». Проте ці укази не зробили великого впливу на бояр, ситуація змінилася лише тоді, коли Петро I наказав позбавляти «дурнів» спадку і заборонити їм одружуватися. А ще Петро пропонував будувати госпіталі для психічнохворих, але, на жаль, цей указ широкого розповсюдження не одержав [10].

І лише за царювання Катерини II з'явилися будинки для психічнохворих, відкрилося декілька установ для нагляду за інвалідами і сиротами [2].

На початку XVIII століття у слов'янських мовах починає вживатися слово «інвалід» (безсилий, слабкий, важко поранений), яке прийшло в українську і російську мови з французької і до кінця XIX ст. вживалося в значенні «відслуживший, заслужений воїн, який непристосований до служби через каліцтво, поранення, старезність». Термін «інвалід» походить до латинського кореня (valid – «діючий, повноцінний, здатний») і в буквальному перекладі може означати «непридатний», «неповноцінний». У російському слововживанні, починаючи із часів Петра I, таку назву отримували військовослужбовці, які внаслідок захворювання, поранення або каліцтва були нездатні нести військову службу і яких направляли для дослужування на цивільні посади. Характерно, що в Західній Європі дане слово мало такий же відтінок, тобто стосувалося в першу чергу, увічених воїнів. Із другої половини XIX ст. термін поширюється й на цивільних осіб, що також стали жертвами війни, – розвиток озброєнь і розширення масштабів війн усе більше піддавали мирне населення всім небезпекам військових конфліктів [9].

Основні зміни у ставленні суспільства до психічно хворих та осіб із почуттєвими збуреннями можна було спостерегти наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Загальноприйнятим ствердженням є те, що гуманістичні реформи започаткував французький лікар Пінел (1745-1826), котрий наказав зняти кайдани з психічно хворих. Першу науково обгрунтовану працю про психічні недуги написав у 1838 році Французький лікар Есквірол. До кінця XIX ст. ним було відкрито ряд інтернатив-шпиталів для лікування психічно хворих. У 1844 році у США створено асоціацію медичних американських шпиталів для божевільних. Пізніше згадане товариство стало називатися Американська Психіатрична Асоціація [1].

У XIX столітті відношення до фізично та психічно хворих людей починає розглядатися не тільки як прояв гуманності, але і як засіб самозбереження суспільства: потрапляючи на вулицю, такі люди ставали причиною зростання злочинності, асоціальної поведінки.

Починає створюватися законодавча база, з'являються спецустанови, поширюється рух на захист аномальних дітей, з'являються органи, контролюючі діяльність спец. установ, організують індивідуальну опіку над недоумкуватими.

Нарешті після Другої світової війни в руслі загального руху щодо формування й захисту прав людини в цілому й окремих категоріях населення зокрема відбувається формування поняття «інвалід», що ставиться до всіх осіб, які мають фізичні, психічні або інтелектуальні обмеження життєдіяльності. Це було викликано рядом причин:

- прогрес розвитку економіки, освіти, культури і соціального життя суспільства зажадав людей з високорозвинутим інтелектом;

- введення обов'язкового навчання в країнах, що розвиваються, і підвищення загального освітнього цензу висунули проблему диференціації навчання за пізнавальними можливостями;
- у міжнародному масштабі одержала розвиток проблема прав людини [10].

Особливу увагу проблемі прав людини приділяє ООН. У 1948 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Загальну декларацію прав людини. Це документ, який визначає права людини в різних галузях.

Відповідно цього документа:

- всі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах;
- кожна людина має право на життя, на свободу і особисту недоторканність;
- всі люди рівні перед законом і мають право на захист закону;
- ніхто не може піддаватися втручанню в особисте і сімейне життя;
- кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримки його гідності і для вільного розвитку його особи прав в різних областях;
- кожна людина має право на освіту [6].

У 1959 р., розвиваючи положення Загальної декларації прав людини, Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію прав дитини. На основі цього документа дитина з причини її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і турботи. У Декларації підкреслюється, що людство зобов'язане дати дитині все краще, що воно має. У ній проголошено 10 принципів прав і свобод дитині. Один з них безпосередньо відноситься до дітей, що мають дефекти в розвитку: «Дитині, яка є неповноцінною у фізичних, психічних або соціальних відносинах, повинні забезпечуватися спеціальний режим, освіта і турботи, необхідні, зважаючи на його особливий стан» [5].

Відмітимо, що проблема виховання і навчання дітей з недоліками в розвитку зростає до рівня міжнародної. Багато міжнародних організацій приділяють увагу цій проблемі: ЮНЕСКО, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація праці, Міжнародна ліга суспільств допомоги розумово неповноцінним людям тощо [6].

Зусилля цих організацій направлені на вирішення цілого ряду проблем:

- розробку методів і критеріїв діагностики відхилень;
- визначення обов'язків держав стосовно цих осіб;
- вивчення шляхів вдосконалення системи допомоги цим особам;
- розробку правового положення інвалідів та ін.

У 1960 р. в Женеві відбулася XXIII Міжнародна конференція з народної освіти, яка прийняла Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. У Конвенції наголошувалося, що аномальні діти, залежно від своїх можливостей, мають право на освіту в спеціалізованих і у звичайних школах серед нормальних однолітків. Конвенція розробила ряд рекомендацій з питань організації спеціальної освіти: раннє виявлення розумово відсталих дітей, використання методів діагностики, що забезпечують граничну об'єктивність, здійснення обов'язкової і безкоштовної освіти розумово відсталих дітей [4].

1969 р. – Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію соціального добробуту, до якої увійшли положення Конвенції про посібники з інвалідності. Передбачався також захист прав і забезпечення добробуту дітей-інвалідів, забезпечення і захист людей з фізичними і розумовими недоліками, наголошувалося необхідність вживання належних заходів щодо відновлення працездатності осіб з розумовими і фізичними недоліками.

1971 р. – приймається Декларація про права розумово відсталих осіб. Декларація визнає необхідним надання розумово відсталим особам допомоги в розвитку їх здібностей, сприяння в залученні їх до нормального життя в суспільстві. Особливо підкреслюється положення про те, що розумово відсталі люди мають ті ж права, що й інші: право на освіту, навчання, лікування, працю, а також мають право на матеріальне забезпечення і на задовільний життєвий рівень.

1975 р. – Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію про права інвалідів. У цьому документі уточнені і розширені права аномальних осіб, дане визначення поняття «інвалід».

1983 р. – проголошена Конвенція про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів.

1989 р. – прийнята Конвенція про права дитини – «світова конституція прав дитини», документ проголосив ПРАВОВУ відповідальність держав, що прийняли її, за дії по відношенню до дітей. Вона визначила 4 основні вимоги, що забезпечують права дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства (ст.6). Сформулювала 2 основоположних принципи:

- дитина є самостійним суб'єктом права;
- інтереси дітей мають пріоритет перед потребами сім'ї, суспільства, релігії [5].

Конвенція – це документ високого соціально-етичного значення, що визнає будь-яку дитину частиною людства, і високого педагогічного значення, що визначає інший характер відносин до дітей: доброзичливість і рівноправ'я. У нашій країні Конвенція вступила в силу в 1990 р. Особлива увага в Конвенції приділена дітям-інвалідам (див. ст. 23). У ній закріплено право дітей з відхиленнями в розвитку вести повноцінне й гідне життя в умовах, які забезпечують їх достоїнство, сприяють впевненості в собі й полегшують їх

активну участь у житті суспільства (ст. 23); право неповноцінної дитини на особливу турботу й допомогу, що повинна надаватися по можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, з метою забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності й доступу до засобів відпочинку таким чином, що приводить до найбільш повного по можливості залучення дитини в соціальне життя й досягнення розвитку його особистості, включаючи культурний і духовний розвиток дитини [4].

Положення про захист прав інвалідів містяться також у таких документах, як Декларація соціального прогресу й розвитку, Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психічної допомоги й т.п.

Інтегративним документом, що охоплює всі сторони життєдіяльності інвалідів, є Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, затверджені ООН в 1994 р. Ідеологія Правил, заснована на принципі забезпечення рівних можливостей, припускає, що інваліди є членами суспільства й мають право залишатися жити у своїх громадах. Вони повинні одержувати підтримку, в якій мають потребу, у рамках звичайних систем охорони здоров'я, освіти, зайнятості й соціальних послуг. Усього таких правил 20 [9].

Таким чином, загальноприйнятим твердженням є те, що історія розвитку соціальної допомоги особам із відхиленнями здоров'я налічує чотири основні етапи: монастирський, медичний, лікувально-педагогічний та етап інтеграції в суспільне середовище, стрижнем якої на сучасному етапі стала «інклюзія». Україна зараз знаходиться на етапі лише переходу від третього до четвертого етапу, в той час як Західна Європа майже три десятиліття знаходиться на його активній стадії.

Отже, на прикладі закордонного досвіду розглянемо деякі основні принципи інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями з урахуванням перспектив створення подібної системи освіти в українському суспільстві.

Починаючи з 60-х років XX століття, результати соціологічних досліджень в США почали засвідчувати суттєву нерівність між школярами. Відповідальність за це явище спочатку було покладено на вчителів, мотивуючи її тим, що вчителями більше уваги завжди приділялося кращим й більш здібним учням. Пізніше британськими соціологами були не тільки підтверджені ці висновки, але й зроблені доповнення – соціальна ієрархія серед школярів не обмежується рамками школи. Джерелом соціальної нерівності, як було доведено, виступає соціальне походження учнів, а особливо проблема нерівності, торкнулася ді-

тей-інвалідів, які виявилися «пасинками та пасербицями» існуючої системи освіти [11]. Ці дослідження визвали серед вчених, і насамперед педагогів, дискусію про необхідність так званої інклюзивної освіти, метою якої має стати інтеграція учнів із різних груп і соціальних прошарків, в тому числі й інвалідів. Пізніше цей термін стали вживати саме для позначення інтеграції в суспільство дітей з обмеженими можливостями.

Основи програми «Інклюзія» були закладені «Реабілітаційним актом» (закон № 93-112 – 1973 р.) і законом про навчання дітей-інвалідів (1974-1975 р.) [11]. У 80-ті роки XX століття в Америці почався тривалий процес побудови нових та перебудови старих приміщень із урахуванням потреб людей що мають обмеження в здоров'ї. Та не менш тривалим за попередній виявився процес зміни відношення до людей з обмеженими можливостями оточуючої спільноти, а також змін у свідомості самих людей з обмеженими можливостями. Для вирішення першої проблеми (покращення архітектурного середовища) уряд виділив додаткові фінанси, для другої (роботи з громадянами та самими людьми, що мають обмеження в здоров'ї) почали розроблятися й впроваджуватися в дію спеціальні програми, до яких підключилися фахівці з психології, педагогіки, соціальної роботи, релігії та засобів масової інформації. Звичайно, не обійшлося й без труднощів, які виникли з підготовкою персоналу, розробкою програм та психологічних моделей. У підтримку моделі «Inclusion» було створено чимало методичних матеріалів та документальних фільмів про успішне навчання дітей з обмеженими можливостями, адже ця модель дозволила навіть дітям із синдромом Дауна навчатися разом із нормальними дітьми [11].

Сьогодні інклюзивна освіта означає включеність усіх дітей (за винятком крайніх ступенів фізичного чи розумового недорозвинення) в освітнє життя школи за місцем проживання, головним завданням інклюзивної школи є створення системи яка б задовольнила потреби кожного, а головною метою – надання можливості усім бажаним найбільш повного включення в соціальне життя громади [12]. Викладачі, які впроваджують в дію принципи інклюзії, використовують наступні засоби включення:

- 1) приймають учнів з особливими потребами, як і всіх інших дітей в класі;
- 2) включають їх в однакові види діяльності, ставлячи при цьому різні завдання;
- 3) залучають учнів в колективні форми навчання і групове вирішення завдань;
- 4) використовувати й інші стратегії колективної участі – ігри, спільні проект, різноманітні дослідження тощо [12].

Отже, узагальнюючи усе вищезазначене, спробуємо зробити загальні висновки на користь інклюзивної освіти.

- Інклюзивна освіта дає можливість усім, хто бажає навчатися в повній мірі, брати участь в житті колективу – починаючи від дошкільного й завершуючи вищим навчальним закладом.
- Інклюзивна освіта володіє ресурсами, направленими на стимуляцію рівноправ'я усіх хто навчається.
- Інклюзивна освіта володіє ресурсами, направленими на участь в усіх аспектах життя колективу.
- Інклюзивна освіта направлена на розвиток у всіх людей без виключення навиків спілкування та максимальної соціалізації.

Для нашої вітчизняної системи освіти цей досвід є досить цінним, адже він, на протигагу домашній освіті дітей з особливими потребами, яку сьогодні іще практикують в українських загальноосвітніх школах, вказує на те, що люди в громаді тісно пов'язані один із одним, а учні не

тільки взаємодіють між собою в аудиторії, але й приймають спільні рішення щодо покращення навчального процесу та управління ним [8].

Інклюзивна система освіти вивчалася різними фахівцями і з точки зору ефективності. Ці дослідження виявили не тільки значні досягнення в навчанні та соціалізації учнів, але й підраховані економічні витрати які також свідчили на користь цієї моделі. Таким чином, ґрунтуючись на емпіричних дослідженнях з даної проблематики, нескладно зробити висновок про те, що інклюзивна модель має впроваджуватися в систему освіти, перш за все, заради тієї категорії дітей, яка все ще залишається відірваною від своїх однолітків, а зміни, які передбачає включене навчання дітей з особливими потребами в повноцінне освітнє середовище, здатні наповнити сенсом життя усіх дітей з особливими потребами та навіть може створити передумови для повноцінної соціальної мобільності молодих людей з обмеженими можливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головінський І. Педагогічна психологія: навчальний посібник. – К.: В-во «Аконт», 2003. – 287 с.
2. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи: Навчальний посібник. – Тернопіль: Вид-во «Астон», 2004. – 174 с.
3. Давня українська література: Хрестоматія / Упоряд. М.М. Сулима. – К.: Освіта, 1996.
4. Джеймс М., Кейл Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / Пер. з англ. – К.: «АртЕк», 1997. – 624 с.
5. Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА. – М., 1998. – 784 с.
6. Права человека: Сборник международных документов. – М.: Юридическая литература, 1998. – 608 с.
7. Сковорода Г. Стихотворения. Песни. Басни. Диалоги. Прозаические переводы. Письма // Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни / Составитель Иванько И.В. – К.: Издательство «Наукова думка». – С. 159-190.
8. Соціально-психологічний захист дітей-інвалідів та молодих інвалідів // Упор. Н.Є. Бенюх. – Донецьк, 1997. – 68 с.
9. Холостова Е.И., Дементьева Н.Ф. Социальная реабилитация. – М., 2002.
10. Шомшина В.А. Коректувальна педагогіка в системі наук про людину. Короткий екскурс в історію захисту дитинства: // www.nekrasovspb.ru/publication/cgi-bin/publ.cgi?event=3&id=35.
11. Ярская-Смирнова Е.Р., Лошакова И.И. Инклюзивное образование детей-инвалидов // СОЦИС. – 2003. – № 5. – С. 100-106.
12. Ярская-Смирнова Е.Р., Романов П.В. Проблема доступности высшего образования для инвалидов // СОЦИС. – 2005. – № 10. – С. 48-54.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанинов О.П.,
д.пед.н., професор Букач М.М.

© Клименюк Н.В., 2009

Стаття надійшла до редакції 14.05.2009 р.